

Vadlīnijas izglītības iestādēm darbā ar izglītojamiem, kuriem ir autiskā spektra traucējumi

Autores:

Zane Kronberga, Rīgas 5. internātpamatskolas – attīstības centra izglītības metodiķe

Lolita Kairova, Rīgas 5. internātpamatskolas – attīstības centra izglītības metodiķe

Iluta Vilnīte, Rīgas 5. internātpamatskolas – attīstības centra direktore

Latvijas republikas Izglītības likums paredz, ka ikvienam cilvēkam ir tiesības iegūt izglītību neatkarīgi no mantiskā un sociālā stāvokļa, rases, tautības, etniskās piederības, dzimuma, reliģiskās un politiskās pārliecības, veselības stāvokļa, nodarbošanās un dzīvesvietas. Tieši tāda ir iekļaujošās izglītības būtība – nodrošināt šo tiesību ievērošanu.

Izglītības attīstības pamatnostādņēs 2014.-2020. gadam ir noteikts, ka iekļaujošā izglītība ir process, kurā tiek nodrošinātas atbilstošas visu izglītojamo daudzveidīgās vajadzības, palielinot ikviena izglītojamā līdzdalības iespējas mācību procesā, kultūrā un dažādās kopienās un samazinot izslēgšanas iespējas no izglītības un izglītības ieguves procesa.

Savukārt, UNESCO Salamankas deklarācijā (UNESCO, 1994.) par iekļaujošo izglītību ir teikts: „Vispārīzglītojošās skolas, kas orientētas uz iekļaujošo izglītību, ir visefektīvākais veids, kā cīnīties pret diskriminējošu attieksmi, veidot pretimnākošu un iekļaujošu sabiedrību un panākt izglītību visiem, turklāt tās nodrošina efektīvu izglītību bērnu vairākumam, kā arī uzlabo visas izglītības sistēmas efektivitāti un rehabilitāti” (Eiropas speciālās izglītības aģentūra, Indikatoru izstrādāšana – iekļaujošās izglītības nodrošināšanai Eiropā).

Arvien vairāk izglītības iestādēs tiek iekļauti izglītojami ar autiskā spektra traucējumiem (AST). Šis iekļaujošais process ir ļoti sarežģīts, jo nereti izglītojamiem ar AST ir nepieciešams īpaši pielāgot mācību procesu, piemēram, izveidot katrai dienai strukturētu dienas plānu ar vizuālās informācijas palīdzību, pielāgot izglītības iestādes vidi ar vizuālām norādēm un atgādnēm, izglītības procesā nodrošināt saskarsmes un komunikācijas prasmju apguvi utt.

Metodiskais materiāls palīdzēs pedagogiem un speciālistiem, kuri strādā izglītības iestādēs, saprast, pieņemt un nodrošināt iekļaujošu izglītības vidi izglītojamiem ar AST, kas ir ļoti svarīgs kritērijs viņu attīstībai un spējai iekļauties turpmāk sabiedrībā un darba tirgū.

Vadlīnijas jeb kritēriji iekļaujošās izglītības nodrošināšanai izglītojamiem ar AST:

Kritērijs	Izglītības iestādes aktivitāte
1. Izglītības iestāde ņem vērā izglītojamo ar AST vajadzību pēc skaidras struktūras	1. jāņem vērā, ka negaidītas izmaiņas (koncerts, sporta diena, pārceltas stundas, skolotājas slimība, pārbīdītas mēbeles, klašu apvienošana, telpu maiņa) var radīt izglītojamam ar AST stipru trauksmi;

Kritērijs	Izglītības iestādes aktivitāte
	<p>2. visas izmaiņas jācenšas samazināt līdz minimumam;</p> <p>3. par izmaiņām izglītojamo jābrīdina iepriekš;</p> <p>4. ieteicams izmantot izglītojamā uztverei atbilstošus vizuālos plānus dažādiem laika intervāliem (vienai stundai, vienai mācību dienai, nedēļai, mēnesim);</p> <p>5. jāatceras, ka vizuālais plāns īpaši vajadzīgs pārejas brīžos un citām telpām (piemēram, pārejot no internāta uz skolas mācību telpu korpusu, no savas klases uz pagarinātās grupas telpu, no klases uz sporta zāli, uz veikalu u.tml.); katram izglītojamam ir tiesības zināt, kur viņam paredzēts atrasties, un kurš pieaugušais viņu uzraudzīs;</p> <p>6. labā prakse ir iepriekš sagatavot izglītojamo tādām izmaiņām kā svētku dienas, ciemiņu apmeklējums izglītības iestādē, koncerti, sporta dienas u.tml. Katram izglītojamam ir tiesības zināt, kas šajā dienā ar viņu notiks, kādā secībā notikumi paredzēti, un kas viņam būs jā dara;</p> <p>7. izglītojamam ar AST var būt jāpalīdz strukturēt arī brīvo laiku (sastādīt plānu, kā pavadīt starpbrīdi, rotaļu laiku, laiku pagarinātajā grupā, internātā u.tml.).</p> <p>8. labā prakse ir skaidra, jebkuram cilvēkam (gan pieaugušajam, gan izglītojamam) vizuāli viegli pieejama un saprotama informācija par to, kur, cik ilgi un ar ko kopā autiskajam izglītojamam jāatrodas (tas attiecas gan uz mācību stundām, gan nodarbībām, gan starpbrīžiem, gan pagarināto grupu un internātu).</p>
<p>2. Izglītības iestāde ņem vērā izglītojamo ar AST vajadzības pēc vizuāla atbalsta</p>	<p>1. izglītības iestāde nodrošina katra izglītojamā uztverei atbilstošu vizuālu informāciju par telpu funkcijām - jābūt pieejamiem attēliem, kas apzīmē klašu/nodarbību telpas, tualetes, internāta telpas, mācību priekšmetu kabinetus, atbalsta personāla kabinetus u.c. izglītības iestādes telpas. Izglītojamam ar smagiem funkcionāliem traucējumiem jābūt nodrošinātai skaidrai vizuālai informācijai par to, kurš ir viņa sols, viņa skapītis, viņa vieta ēdnīcā utt.;</p> <p>2. izglītības iestāde nodrošina katra izglītojamā uztverei atbilstošu vizuālu informāciju par laika plānojumu, ietverot stundu/nodarbību sarakstu gan klasē/grupā, gan gaitenī, pasākumu plānojumu, paredzamo nodarbību secību, pārvietošanās secību pa telpām izglītojamā dienas gaitā;</p> <p>3. izglītības iestāde nodrošina katra izglītojamā uztverei atbilstošu vizuālu informāciju par uzvedības noteikumiem;</p> <p>4. izglītības iestāde izvēlas un pielāgo dažāda veida vizuālās uzskates materiālus, kas ir atbilstoši izglītojamo dažādajai uztverei (var būt izmantojami reāli priekšmeti, fotogrāfijas, Widgit attēli, krāsainas vai melnbaltas piktogrammas).</p>
	<p>1. ar izglītojamiem ieteicams runāt skaidri, konkrēti, izvairīties no mājieniem, metaforām, poētiskiem izteicieniem. Jāņem vērā, ka izglītojamie ar AST var nesaprast jokus, žargonu, vārdu pārnestās</p>

Kritērijs	Izglītības iestādes aktivitāte
<p>3. Izglītības iestāde ņem vērā izglītojamo ar AST valodas un komunikācijas īpatnības</p>	<p>nozīmes; 2. norādījumus ieteicams dot pēc iespējas precīzi, dažiem izglītojamiem nepieciešamas detalizētas norādes; 3. izvairīties no ļoti gariem, daudzpakāpju norādījumiem; 4. izmantot vizuālu atbalstu - norādīt uz attēliem, parādīt piemēru, izmantot žestus, atstāt vizuālu sarakstu ar darāmajām lietām; 5. ja izglītojamā valodas attīstība ir aizkavēta, tad jānodrošina palīdzība valodas attīstīšanā - pēc iespējas ātrāk jānodrošina logopēdisks darbs, individuālajā izglītības programmas apguves plānā jāparedz valodas prasmju attīstīšana kā būtisks darba mērķis; 6. ja izglītojamam nav verbālas runas vai arī verbāla runa ir vāji attīstīta, katram izglītojamam ir tiesības saņemt palīdzību alternatīvās komunikācijas apgūšanā, piemēram, žestu komunikācija, piktogrammu komunikācija, Go – talk vai cita alternatīvās komunikācijas sistēma.</p>
<p>4. Izglītības iestāde respektē izglītoamo ar AST sensorās vajadzības</p>	<p>1. izglītības iestāde iespēju robežās veido vidi, kurā izglītojamam ar autismu jāatrodas, sensori neitrālu, izvairoties no nevajadzīgiem vai liekiem redzes, dzirdes, smaržas un taustes kairinājumiem; 2. izvairīties no liekiem izgreznojumiem un informācijas, kas nav dotajā brīdī vajadzīga, piemēram, kustīgi dekori pie griestiem, kustīgi objekti, lieki priekšmeti telpā, lieka informācija pie sienām u.tml.; 3. izvairīties no “raustīgām” lampām (nomainiet spuldzes). Pēc iespējas izmantojiet dabisko apgaismojumu, var būt izglītojamie, kuriem jāizvairās no spožām virsmām, spilgtiem gaismas atspulgiem; 4. izvēlieties neitrālus toņus telpā, bet ne spilgtus, raibus; 5. informāciju labāk izvietot strukturēti (taisnās rindās), nevis haotiski; 6. izvairīties no audiālas pārslodzes – norādījumus dot mierīgā balsī, nerunāt par daudz un par ātru, nepacelt balsi; 7. izglītojamiem, kuriem ir izteikti saasināts dzirdes jūtīgums, izglītības iestāde (vajadzības gadījumā sadarbojoties ar vecākiem) nodrošina iespēju / atļauju trokšņainās vietās nēsāt ausiņas, kas pasargā no skaļām skaņām; 8. nepieciešamības gadījumā izglītības iestāde piedāvā iespējas modificēt dienas plānu, lai izglītojamam būtu iespēja izvairīties no situācijām, kas ir pārāk skaļas. Piemēram, nodrošina iespējas iet uz ēdnīcu agrāk vai vēlāk par pārējiem izglītojamiem, ēst klusākā telpā, dod iespēju mūzikas vai sporta nodarbības apmeklēt individuāli vai mazā grupā, ja kopā ar visu klasi/grupu lielajā zālē izglītojamais cieš no sensorās pārslodzes.</p>
<p>5. Izglītības iestāde ņem vērā izglītojamā ar AST sociālo prasmju deficītu</p>	<p>1. izglītojamam tiek sniegta skaidra, precīza informācija, kas viņam ir jā dara. Īpaši grupu darbā izglītojamam ar autismu var būt vajadzīgas detalizētas norādes; 2. izglītības iestādes darbinieki zina un ņem vērā, ka sniedzot norādījumus izglītojamam ar autismu, jāizvairās no mājieniem vai</p>

Kritērijs	Izglītības iestādes aktivitāte
	ironijas, bet norādījumi jānodod konkrēti; 3. izglītojamam var būt jāpalīdz saprast citu cilvēku domas, jūtas un rīcību – nosaucot tās vārdos, izskaidrojot, veidojot sociālos stāstus vai citas apmācošas metodes; 4. izglītojamo individuālajos izglītības programmas apguves plānos paredzama arī sociālo prasmju, saskarsmes iemaņu un komunikācijas iemaņu attīstīšana kā nozīmīgi mācību darba mērķi.

Pamatojoties uz augstākminētajiem kritērijiem, tika izstrādāti 5 svarīgi ieteikumi no izglītojamā ar AST skatu punkta, kurus būtu nepieciešams ņemt vērā un nodrošināt, iekļaujot izglītības iestādē izglītojamo ar AST.

5 ieteikumi izglītības iestādēm, atbalstot izglītojamos ar AST

1. Drošība

Mana, jūsu un visu apkārtējo drošība ir sākotnējais un svarīgākais uzdevums un mērķis. Mana drošības sajūta ļoti atšķiras no jūsējās.

Var rasties situācija, kurā man grūti sevi savaldīt daudz un dažādu iemeslu dēļ. Es nemaz negribu kaitēt jums personīgi, bet mana uzvedība var apdraudēt cilvēkus apkārt. Ir vienmēr cēlonis, kāpēc es sāku kauties, skriet, bļaut utt.. Jūs to varat nezināt un neizprast. Protams, jums jāreaģē un jāpiedalās bīstamās situācijas risināšanā. Jūsu uzdevums ir atrast pareizu un efektīvu rīcību. Man pilnīgi nelīdzēs, ja jūs man uzblausiet, draudēsiet, ja jums pievienosies citi pieaugušie. Man no tā kļūs vēl sliktāk. Man vajag nomierināties, samazināt dusmas. Tas man prasīs laiku. Pamēģiniet runāt ar mani mierīgi, saturīgi, neuzdot jautājumus. Piemēram, labāk saki "Lūdzu apsēdies", nevis "neskraidi" vai "kāpēc tu skraidi?"

Iespējams, jums jāpasauc kādu, kurš pārzina mani labāk un atrisinās situāciju. Ja situācija tiešām ir bīstama, skaļi kliedziet "Palīgā!". Mēģiniet atbrīvot telpu man apkārt, nosūtiet citus skolēnus, kuri ir tuvumā uz citu, drošāku vietu.

2. Komunikācija

Kad es ierodos izglītības iestādē, es varu aizmirst, ka vajag sasveicināties. Ja jūs man draudzīgi atgādināsit vai sveicināsit mani pirmais un uzgaidīsiet, kad es atbildu, tādā veidā es mācīšos būt pieklājīgs.

Ja dodat man instrukciju, padomājiet, vai esmu spējīgs to izpildīt. Runājiet skaidri, īsiem teikumiem, draudzīgā tonī, skatieties man acīs un pārliedzinieties, ka es jūs dzirdu un esmu gatavs klausīties.

Un neaizmirsiet paslavēt mani, kad es to izpildu.

Ja es nepildu instrukciju/uzdevumu, tad es neesmu tam gatavs vai uzdevums nav man skaidrs, un, ja jūs to uzsvērsiet, tad tas var izprovocēt konfliktu. No otras puses, man jāmacās respektēt un klausīties pieaugušus cilvēkus. Tāpēc vislabāk šajā situācijā mazināt/vienkāršot uzdevumu un pateikt "Malacis!", kad es to izpildu ar jūsu atbalstu.

Man bieži grūti sekot instrukcijām, kārtības noteikumiem utt.

Man grūti izprast situāciju tādu, kādu to redzat jūs. Atcerieties to!

Komunikācija būs veiksmīga, ja jūs ievērosiet sekojošo:

- runājiet neitrālā, draudzīgā tonī, pārliecinieties, ka es jūs dzirdu un esmu gatavs klausīties,
- neiejaucieties kolēģa sarunā ar skolēnu, izņemot, kad kolēģim ir vajadzīga jūsu palīdzība,
- mācieties ātri novērtēt situāciju un saukt palīdzību, ja redzat, ka viens pats netiksiet galā ar situāciju /Ne Jūs, ne Es pats zinu, kā es varu reaģēt uz apkārtējo pasauli,
- ļoti bieži es nevaru izprast vidi, kurā esmu un manā rīcībā ir paš aizsardzība, nevis nepiemērota uzvedība,
- es nesaprotu citu cilvēku emocijas, tāpēc, kad jūs uz mani kliezāt, tad man paliek bail un es varu palikt agresīvs.

3. Palīdzība

Ja es varu apgērbties pats, ļaujiet man to darīt.

Ja ir vajadzīga palīdzība, tad palīdziet tikai to pašapkalpes daļu, kuru es nevaru izdarīt pats. Piemēram, ja man ir grūtības ievilkt roku caur piederumiem, pieturiet jaku, bet pārējo es izdarīšu pats.

Un, lūdzu, nesteidziniet mani, dodiet man vairāk laika. Lēni es varu izdarīt daudz vairāk, nekā steigā.

Reizēm man ir grūti sevi apkalpot, bet es nezinu vai es aizmirsu, kā lūgt palīdzību. Nesteidzieties sniegt man palīdzību, bet pajautājiet: "Vai palīdzēt?" un sagaidiet no manis atbildi "Palīdziet, lūdzu!". Ja es to nesaku pats, lūdzu atgādiniet man frāzi un pagaidiet, kamēr es to atkārtosu. Šādi es mācīšos.

4. Ēdināšana

Man var būt nopietnas problēmas ar ēdināšanu un uzturu. Es varu būt ļoti izvēlīgs. Es varu neizjust sātīgumu un ēst pārmērīgi daudz. Ja jums jāasistē mani ēšanas laikā, labāk iepriekš pajautājiet kompetentai personai, piemēram, skolotājam, medmāsai vai manam vecākam par manām uztura un ēdināšanas īpatnībām. Jūsu nekompetence var izraisīt manī veselības problēmas.

Ir skaidrs, ka cilvēkiem ir svarīgi sabalansēt kaloriju patēriņu un izmantošanu. Lūdzu, nepārbarojiet mani! Tas nav veselīgi!

Draudzīgā tonī atgādiniet man pateikt paldies, nomazgāt rokas utt. Bet vispirms uzgaidiet, varbūt es to atcerēšos pats!